

Verkenningen door onbekend gebied

Kansen en gevaren van het Deltaplan

Op initiatief van de redactie van het „Zeeuws Tijdschrift” werd een bespreking georganiseerd over de sociaal-culturele veranderingen door het Deltaplan. Aan deze bespreking werd deelgenomen door:

C. BOEKESTIJN, socioloog aan het Nederlands Instituut voor Praeventieve Geneeskunde, Vlissingen;

Mr J. F. HORNSTRA, directeur van de Stichting Zeeland voor Maatschappelijk en Cultureel Werk te Middelburg;

Ds S. J. M. HULSBERGEN, Ned. Herv. predikant te Hoedekenskerke en scriba van de Provinciale Kerkvergadering;

G. A. DE KOK, adjunct-hoofdredacteur van de Provinciale Zeeuwse Courant en redacteur Zeeuws Tijdschrift;

Mej. A. v. d. LEEDEN, secretaresse afdeling Zeeland Bond van Plattelandsvrouwen en consulente Z. L. M. voor het landbouw-huishoudonderwijs;

Mr J. F. G. SCHLINGEMANN, secretaris der Z. L. M., Goes;

Mr H. J. M. STIEGER, burgemeester van Hoedekenskerke en

Drs M. C. VERBURG, directeur van het Economisch Technologisch Instituut voor Zeeland en redactiesecretaris Zeeuws Tijdschrift, Middelburg.

Onderstaand artikel is een samenvatting van de besprekingen.

BETREKKELIJK VLUG kunnen sommige woorden worden neergeschreven, bijvoorbeeld „sociaal-culturele veranderingen door het Deltaplan.” Maar ga over diezelfde woorden eens discussiëren en er blijft slechts over een héél voorzichtig tasten en zoeken naar een weg, die bovendien op vele plaatsen onbegaanbaar blijkt. Ziedaar de ervaringen van één dame en zeven heren, die onlangs op een rustige zomeravond aan een tafel gingen zitten in het plechtige opkamertje van Hotel „De Korenbeurs” te Goes om over de sociaal-culturele veranderingen in Zeeland door het Deltaplan te spreken. Er waren maar héél weinig concrete feiten, waar men van uit kon gaan: er worden dammen gelegd en daardoor worden de verbindingen beter. . . . . Dat was eigenlijk alles. Maar wat dan? Stap voor stap heeft men die avond enkele summiere verkenningen verricht, waarbij ieder iets inbracht van zijn eigen kennis van het huidige Zeeland: de socioloog, die de Zeeuw in het maatschappelijk leven gadeslaat; de directeur van een opbouworgaan, die dagelijks met de sociaal-culturele aspecten van Zeeland-nu heeft te maken; de predikant, wiens pastoraat hem vertrouwd maakt met veel van het innerlijk van de eilandbewoners; de journalist, wiens taak het is het rythme van elke dag in dit gewest vast te leggen; de secretaris van een landbouworganisatie, die de mentaliteit kent van de Zeeuwse agrariër; de secretaresse van een plattelandsvrouwenbond, wier werk haar in contact brengt met vrouw en jeugd van Zeeland; de burgemeester, die bestuurlijk met de Zeeuwen heeft te maken, en tenslotte de econoom, wiens taak het o.a. is de industrie in de provincie te bevorderen. Niet altijd waren zij het eens — dat kon niet en was ook niet nodig — maar wel was er eenstemmigheid hierover, dat grote waakzaamheid geboden is en dat van dag tot dag de ontwikkeling van en rond het Deltaplan moet worden gevolgd. Want hier liggen voor Zeeland vele kansen, maar ook gevaren.

HET WERK

ER komen dammen en daardoor worden de verbindingen beter... Maar voor het zover is, krijgt Zeeland te maken met de uitvoering van het werk zelf, met andere woorden: er komt hier een concentratie van technici en arbeiders, waarvan invloeden kunnen uitgaan op de bevolking, goede zowel als minder goede. Daarmee heeft men op Walcheren na de inundatie, op Schouwen-Duiveland en in de andere herverkavelingsgebieden enige ervaring: „Maar toch heb ik niet de indruk, dat vreemde werkkrachten op de bevolking veel invloed hebben gehad” — het is ds Hulsbergen, die dit opmerkt — „er was bij een deel zelfs een zekere aversie.” Maar bij het Deltaplan zal het gaan om contacten, die van vrij langdurige aard zullen zijn, terwijl het bovendien niet is uitgesloten, dat Zeeuwen zelf bij de werken in dienst zullen komen en dat laatste betekent werkcontact, waarvan de invloed — zo betoogt de heer C. Boekestijn — altijd bijzonder groot is. Men hoeft daarbij niet uitsluitend aan slechte invloeden te denken, want in de praktijk van Schouwen-Duiveland en Walcheren zijn ook gunstige gevallen bekend. Daaraan herinnert de heer De Kok en mr Hornstra wijst er op, dat men ook te maken krijgt met een min of meer intellectuele import, de technici, waarvan invloeden ten goede kunnen uitgaan. Ds. Hulsbergen haakt onmiddellijk op deze opmerking in: „De Zeeuwse jongeren verdwijnen uit deze provincie. Moeten wij hen nu niet wijzen op de mogelijkheden, die wellicht voor hen bestaan bij de uitvoering van het Deltaplan? Hoeveel jonge Zeeuwen kan men hier in technische functies gebruiken?” *Even flitst het debat*

C. BOEKESTIJN

...werkcontacten ..

Mr J. F. HORNSTRA

...ook goede zijden...

heen en weer, want mr Schlingemann wil het „Zeeland voor de Zeeuwen” niet tot in het absurde verdedigen: „als jongelui hier weg willen, dan moeten wij hen niet tegenhouden. Consequent doorgeredeneerd zou je dan in Limburg alleen Limburgers, in Friesland alleen Friezen enzovoort hebben. Maar wèl is het zo, dat diegenen, die willen blijven, hier ook aan de slag moeten kunnen.” Over het algemeen wordt deze opvatting ook door de anderen gedeeld: wij moeten uit de sfeer van het sentimentele „een volk verliest zijn zonen”....

Ondertussen blijft de vraag: zullen de Deltawerken werkelijk veel Zeeuwen aantrekken? Dat is niet onmogelijk, zo gelooft men, want de praktijk van vandaag leert, dat ook nu grote werken in Zeeland mensen uit de streek aantrekken. Weliswaar zijn voor dijksbouw speciale vaklui nodig, die tot dusver veelal uit een bepaalde streek komen (Werkendam, Sliedrecht), maar het lijkt niet onmogelijk, dat moderne methoden in de waterbouwkunde aan de dijkwerker van de toekomst andere eisen stellen. Er wordt tegenwoordig veel met asfalt gewerkt, terwijl er sprake is van proeven om het rijshout te vervangen, zodat het beroep van dijkwerker wellicht minder „gesloten” zal worden. De heer De Kok spreekt deze verwachting uit, die mr Schlingemann evenwel somber doet kijken: „Er is nu reeds een chronisch tekort aan landarbeiders. Wat nu als ze ook nog dijkwerker worden...?”

Invloeden dus tengevolge van intensief werkcontact. Daarover is men het wel eens, maar kan men ook andere invloeden verwachten? De voorzitter, drs M. C. Verburg, die de hamer met

grote vaardigheid hanteert, wil de mening van ds Hulsbergen — een zekere aversie bij een deel der bevolking tegen de vreemde elementen — nog toetsen aan andere opvattingen en het is mej. v. d. Leeden, die de aandacht vestigt op een belangrijk verschijnsel: in sommige herverkavelingsstreken is het voorgekomen, dat meisjes omgang kregen met arbeiders van elders, vaak ook gehuwde, waardoor in het gezin van het meisje ernstige conflicten ontstonden. Mr Hornstra herinnert aan de lange duur van de werken: „Is het niet mogelijk ook het gezin van de betrokkenen hier te laten wonen?” Bovenal zal ook goede creatie voor de arbeiders dringend nodig zijn, maar dan zal er geconcurrereerd moeten worden met bioscoop en café, waarvan het laatste vaak voorzien is van attractieve speelautomaten enz. En ds Hulsbergen zegt: „Wat de militaire tehuizen voor de soldaten zijn, dat dienen de toekomstige ontspanningscentra voor de arbeiders te worden.”

RECREATIE

DE rapporten over het Deltaplan, die in een gestadige stroom van de persen komen, spreken over grote mogelijkheden voor de recreatie en voorzitter Verburg licht dit nader toe. De bevolkingsgroei eist uitbreiding van de recreatieterreinen — de recreatiebehoefte zou in 1980 wel eens $2 \times$ zo groot als nu kunnen zijn — en zonder twijfel is daarvoor het gebied achter de afsluitingsdammen bijzonder geschikt. Men denke maar eens aan de watersport. Het is dus niet onmogelijk, dat Zeeland in de toekomst een gebied voor massale recreatie wordt. En wat zijn dan de gevolgen voor de bevolking??

Recreatie betekent impulsen van buiten en — de heer Boekestijn zet dit uiteen — wanneer deze impulsen in strijd komen met de, vaak vanuit de religie gevoerde levensstijl in Zeeland kan er bij de Zeeuwse bevolking een afweerdhouding ontstaan gepaard gaande met een neiging tot extremisme.

Wanneer men — om een sterk voorbeeld te kiezen — een casino met alles wat daarbij hoort zou bouwen in een Walchers dorp, dan is te verwachten, dat de autochtone bevolking hiervan uitdrukkelijk gaat distantieren. Zij leeft daardoor in een voortdurende spanningssituatie. Op vele jongeren uit het dorp, en op hen niet alleen, zal echter een grote zuigkracht worden uitgeoefend. Het nieuwe betekent een andere mogelijkheid van leven. De levensstijl van de dorpsgemeenschap is niet meer vanzelfsprekend. Op kleinere en grotere schaal zal assimilatie plaats vinden. Dit leidt tot conflicten tussen ouderen en jongeren in verscherpte vorm. De betrekkelijke rust van vroeger is verdwenen.

Dat een dergelijk generatie-conflict niet op fantasie berust, blijkt uit hetgeen mej. v. d. Leeden vertelt: op Landbouwhuishoudscholen maken de meisjes kennis met nieuwere inzichten op verschillend terrein. Dit kweekt een modernere mentaliteit, die zich op allerlei manieren uit. Zo willen de meisjes de woningen van hun ouders anders inrichten, zij gaan een film zien, met het gevolg, dat er klachten van de moeders komen: „Onze dochters zitten boordeval critiek op ons . . .”

Ds S. J. M. HULSBERGEN
...veel veranderingen...

G. A. DE KOK

...voorlichting...

Ds Hulsbergen sluit hierop aan. Hij verwacht door massale recreatie verscherping van het generatie-conflict. „Er komt een andere geestelijke instelling. De bodem, waarop men voordien stond, wordt niet meer als hecht gevoeld. Men raakt op drift. . . .” Maar daarnaast mag niet worden vergeten, dat ook hier impulsen van buiten niet altijd ongunstig behoeven te werken. Het is met name de voorzitter, drs Verburg, die dit betoogt en daarbij bijval ontvangt van mr. Hornstra. „Er kan grotere openheid ontstaan”, zegt deze, grotere belangstelling voor die zaken, die in de samenleving een stuwende kracht betekenen. En daarvan moet men profiteren.” In dit verband wordt nog gesproken over de badplaatsen en ook hierbij worden goede en kwade zaken genoemd: in sommige plaatsen bestaan een actieve harmonievereniging, koor, toneelclub, ook omdat de economische noodzaak dwingt in de zomer voor ontspanning te zorgen. Diezelfde economische dwang evenwel doet in sommige gemeenten bepaalde inwoners tijdens het toeristenseizoen in het kippenhok kruipen. De woning wordt dan aan gasten verhuurd. . . .

Zijdelings komen nog ter sprake ordening en planning ten opzichte van de recreatieterreinen, waarbij men algemeen van mening is, dat een zekere planning noodzakelijk is, maar dat de ordening moet worden vermeden. „Je moet de mens gelegenheid geven fouten te maken” . . . aldus formuleert een der deelnemers aan het debat zijn voorkeur.

INDUSTRIE

Meij. A. v. d. LEEDEN
...jongeren contra ouderen...

Mr J. F. G. SCHLINGEMANN
...niet sentimenteel...

DE industriële ontwikkeling behoort tot het speciale terrein van voorzitter Verburg, die zakelijk uiteenzet, waarom Zeeland op dit ogenblik als vestigingsprovincie minder in trek is: de moeilijke verbindingen, faciliteiten, die elders worden verleend (ontwikkelingsgebieden) enz. Bij afsluiting van de zee-gaten gaat Zeeland er in dit opzicht altijd op vooruit, hoewel niet moet worden verwacht, dat het nu industriegebied bij uitstek zal worden. Dat is bij voorbaat al uitgesloten door de geringe bevolkingsaanwas: ruw geschat worden 800 arbeidskrachten per jaar aan de Zeeuwse arbeidsmarkt toegevoegd, een aantal dat het grote industrieën onmogelijk maakt zich hier te vestigen. Maar wel ziet drs Verburg kansen voor kleine en middelgrote bedrijven, tevens gelet op de tendenz bij de grotere instellingen om werk uit te besteden. Dat alles zou kunnen betekenen, dat het industrialisatie-tempo van provincies als Drenthe en Friesland kan worden bijgehouden. „Welnu, het woord is aan de heren planologen”, verklaart mr Schlingemann in aanvulling op de voorzitterlijke woorden, „laten zij zorgen voor goede verbindingen, voor wege-aansluitingen, voor bijkomende werken en voor binnenwateren, die voldoen aan de eisen des tijds.”

Maar waar het tijdens deze debat-avond om gaat, is de vraag, wat de gevolgen van de industrialisatie zullen zijn voor de bevolking en daarbij worden enkele opmerkingen gemaakt in de geest van „het-zal-wel-meevallen”, vooral omdat sprake is van kleine en middelgrote bedrijven. Maar de heer Boekestijn is het

mede niet eens: de mentaliteit van de man in een industrieel bedrijf is anders dan die van de agrariër. Het werkklimaat stempelt iemands mentaliteit en reeds nu zijn daarvan voorbeelden aan te wijzen: een jongen uit een vissersgezin, die in een industrie werkt, krijgt een andere mentaliteit dan de gezinsleden, die hun dagelijks brood in de visserij verdienen. De provincie en het bedrijfsleven zullen hiervoor belangstelling hebben te tonen.

VISSERIJ

DE visserij is in het Deltaplan het tere, ja wellicht het teerste punt. En vooral voor de vissers is het van het grootste belang, dat er spoedig zekerheid komt over de uitvoering van het Deltaplan. Mr Schlingemann brengt dit naar voren. „Er zijn nu jongelui die met hun vader op het schip meegaan en juist voor hen is het nodig, dat zij behoorlijke voorlichting ontvangen over wat hun te wachten staat. Dat die jongens nu in opleiding voor het vissersbedrijf zijn, kan een ramp betekenen, omdat ze misschien over twintig jaar een ander beroep moeten kiezen!” De heer Boekestijn is het met deze opmerking eens. Een verandering van beroep bij een 35-jarige visser betekent een geweldige wijziging in zijn leven. Daarom inderdaad: voorlichting. En dat niet met de „grove hak”, maar begrijpend, omdat het hier om mensen gaat, voor wie het leven zich totaal gaat wijzigen. Voorlichting en nog eens voorlichting. De journalist De Kok herinnert aan de moeilijke periode kort na de ramp, toen op Schouwen-Duiveland van waterstaatszijde vrijwel elke voorlichting ontbrak, waardoor er bij de bevolking een morrende stemming ontstond. Voorlichting. . . . Mr Stieger en ds Hulsbergen wijzen op de voorlichting, die door de herverkaveling in speciale bijeenkomsten worden gegeven, met goede resultaten! Voorlichting, en niet „een mentaliteit van vechten om er uit te halen wat we kunnen” aldus mr Schlingemann.

HANDEL EN MIDDENSTAND

ER wordt over handel en middenstand weinig gediscussieerd tijdens deze bijeenkomst. Is er zo weinig over te zeggen? Geenszins, maar op dit stuk waren de meningen vrijwel eenstemmig: na de totstandkoming van betere verkeersverbindingen dient men zonder twijfel rekening te houden met concurrentie uit de randstad Holland. Die is er nu ook wel, maar niet in grote mate, zodat de middenstand in de toekomst op zijn *qui vive* dient te zijn. Dit kan een injectie ten goede betekenen.

Mr H. J. M. STIEGER

...bestuurlijk...

LANDBOUW

HET Deltaplan zal de landbouw als zodanig niet sterk beïnvloeden. Mr Schlingemann, deskundig op agrarisch gebied, spreekt dit als zijn mening uit. Er zal wat landaanwinst zijn, die benut kan worden voor eventuele sanering, maar verder — afgezien van de praktische resultaten van de ontzilting — zal er niet veel veranderen. Doch de voorzitter is niet tevreden met

Drs M. C. VERBURG

...geen groot-industrie...

deze formulering. Zouden de boeren in de toekomst niet meer rationele zakenmensen worden? Er wordt toch altijd al dan niet romantisch gesproken over de „landbouwer, die gehecht is aan de grond van zijn vaders”. Mr. Schlingemann meent, dat de bezwaren, die aan deze opvatting kunnen kleven, in de praktijk wel meevallen: „De geruste landman, wiens leven genoeglijk heenrolt bestaat niet meer en heeft wellicht nooit bestaan.” Ontkend kan niet worden, dat de agrarische bedrijfsvoering nog iets kan leren van de efficiënte en uitgebalanceerde economie van de industrie, maar daarvoor heeft er geen Deltaplan te komen. Dat gebeurt door de algemene modernisering van het leven, door telefoon, radio, door de zeer uitgebreide voorlichting en nu ook door de televisie. Nodig is het ook, dat de landbouwjongeren zich meer er van bewust worden, dat zij niet allemaal in het bedrijf van hun vader kunnen komen en dat zij voor iets anders moeten studeren, zoals bijvoorbeeld in Groningen veel voorkomt, waar slechts één zoon voor het boerenbedrijf wordt bestemd. Maar het is de vraag of het Deltaplan in dit opzicht grote invloed uitoefent. Wellicht een versnelling van deze moderniseringstendenzen? Misschien wordt de mechanisatie der bedrijven nog sterker bevorderd doordat tijdens de uitvoering van het Deltaplan het gebrek aan landarbeiders groter zou kunnen worden. Misschien . . . Maar reeds nu bestaat er onder agrarische jongelui belangstelling voor technisch onderwijs juist in verband met de mechanisatie van de landbouw.

VERKEER

ALGEMENE modernisering van het leven. Enkele malen is dit onderwerp tijdens de debatten naar voren gekomen en daarbij werd er op gewezen, dat nu, op dit moment reeds grote veranderingen in Zeeland optreden. „Dertig jaar woon ik nu in Zeeland”, zegt ds Hulsbergen „en in die tijd is er heel veel gewijzigd. Overigens merkwaardig, dat juist onder de rook van grote steden, bijvoorbeeld tussen Utrecht en Rotterdam, er meer bij het oude blijft dan hier”.

Het doorbreken van een geografisch isolement behoeft noodzakelijkerwijs geen grote gevolgen te hebben, maar zal veelmeer een reeds bestaande ontwikkeling versnellen. Geen plotse-linge omwenteling dus, maar een versnelde evolutie. En die evolutie begint niet met de aanleg van de afsluitingsdammen, maar is al bezig. Er zijn allerlei zaken na de afsluiting, die deze verhaasting in de hand werken: goedkope busdiensten bijvoorbeeld naar Rotterdam, meer circulatie der bevolking enz. Maar nogmaals — met nadruk werd er door vrijwel alle aanwezigen op gewezen — deze veranderingen zijn reeds begonnen, van binnen uit, en zullen in de toekomst sneller, haastig misschien, verder gaan. En daarom is waakzaamheid geboden, omdat hier niet alleen kansen — het is in de aanvang van dit verslag reeds opgemerkt — maar ook gevaren liggen.

Ziehier het resultaat van enkele voorzichtige verkenningen op een uiterst moeilijk pad, verkenningen, die tevens een poging waren om zich Zeeland voor te stellen in een toekomst, die een opheffing van het geografisch isolement voor het eerst sinds eeuwen en eeuwen zal brengen.